

HELLENOPHİLİA'DAN HELLENOMANİA'YA: HELEN- SEVERLİK'TEN HELEN-SAPLANTISI'NA

Sadık TÜRKER*

Özet

Felsefe, tarih boyunca her kültürün gerçekleştirdiği bilgelik etkinliğinin niteliği midir? Felsefe, her zaman ve sadece bilgelik sevgisi gibi bir gaye uğruna mı yapılmıştır; yoksa o, aşırı ideolojik talepleri meşrulaştırmak veya gerçekleştirmek gibi amaçlar için de kullanılmış mıdır? Felsefeyle ilgilenen birisi için son derece itici görünen bu sorular, çağımızda felsefenin ne yapmakta olduğunu veya ne olmaması gerektiğini belirlerken kaçınılmaz görünmektedir. Üstelik böyle sorular, felsefenin en can alıcı özelliği olan eleştiri görevini, bizzat kendisine yöneltmesi bakımından, “gerçek” bir felsefe öğrencisinde fazlasıyla saygı uyandıracaktır.

Anahtar Kelimeler

Helen-Severlik, Helen-Saplantısı, ideoloji, mitos, logos, karanlık, aydınlık, terör.

FROM HELLENOPHILIA TO HELLENOMANIA

Abstract

Is philosophy the quality of wisdom that every culture performs in the course of history? Is philosophy made only for the sake of a love of wisdom, or it is used also for legitimizing or realizing the extreme ideological demands? These questions that repel the one who is interested in philosophy are inevitable in certaining of what philosophy has been doing in our age, or what it should not be. Furthermore, these questions compel respect in a “genuine” pupil of philosophy when philosophy is directing the most distinctive task which is criticism to itself.

Key Words

Hellenophilia, Hellenomania, Ideology, mythos, logos, darkness, illumination, terror.

---

* Prof.Dr., Kırklareli Üniversitesi , Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü.

Felsefe ve bilim tarihi kaynaklarının pek çoğu, Eskiçağ Helen kültürünün etrafı, biraz da şakirtçe yapılmış bir betimlemesiyle söze başlar. Bu öylesine alışıldık bir durum haline gelmiştir ki, özellikle Sokrates öncesi felsefe üzerine konuşulurken, birkaç felsefi söz üzerine inşa edilmiş binlerce ve ciltler dolusu eserle karşılaşan pek çok felsefeci, hayrete düşerek “burada bir yanlış yönlendirme mi var aceba” sorusunun peşine takılmak bir yana, bu durumu yadırgamazken, kendi felsefeciliğinde en ufak bir eksiklik hissetmez. Böylece temel görevlerinden birisi eleştirmek olan felsefenin kökeni hakkında gerekçeleri bulunan bazı önemli şüphelerin ileri sürülmesi ve bunların konuşulur hale gelmesi 20inci yüzyılı bulmuştur. Felsefenin görevlerinden birisi eleştirici düşünceler geliştirmektir, ama nedense kendi kökeni ve geçmişi hakkında böyle düşüncelere itibar edilmedi veya bu düşüncelere tevessül edenler cezalandırıldı.

Hellenophilia (Helen-severlik) deyimini, Greklerin kendilerini tarif etmek için kullandığı *Hellen* kelimesinden türetilmiştir. Bu deyim önceleri Grekler tarafından kullanılmışsa da Yeniçağdan itibaren –aslında Greklerin Barbar kabul ettiği– Avrupalı Ârî milletler tarafından da, kendilerini kuşatan bir anlam içerisinde benimsenmiştir.¹ Nitekim Grek hatip İskrates’in (MÖ 436-338) belirttiği gibi Helenler, insanoğlunun geri kalanından o kadar ileriye gitmiştir ki, Helenlerin öğrencileri, bütün barbarların öğretmenleri olmuştur. Helen ismi, artık ortak kanı paylaşan bir ırkı değil, zekayı akla getirmekte ve Helen kültürünü paylaşanlar için kullanılmaktadır. Thukydides (MÖ 460-395), iki nedenden dolayı çağdaş tarihçilikte seçkin bir yere sahip olmuştur. Birincisi onun tarihyazımı anlayışının ilerlemeci olması, ikincisiyse Helenler ile Barbarlar arasını şovenist bir çizgiyle ayırıp, Helenlere medeniyeti taşıyan diğer kültürleri, Helen gururunu kıracağı düşüncesiyle yer vermemesidir. Eskiçağ Grek kaynaklarında felsefenin ve Grek tanrılarının kaynağı olarak görülen Mısır, bütün saygınlığıyla bir istisnaydı.² Platon’un (MÖ 424-348) *Devlet* başlıklı eseri, çağdaşları tarafından Mısır kurumlarının kopyası olduğu eleştirileriyle karşılaşmıştı. Nitekim Karl Marx’a (1818-1883) göre işbölümü, devletin biçimleniş ilkesi olarak alındığı sürece Platon’un *Devlet*’i, Mısır kast sisteminin Helenler tarafından idealleştirilmesinden başka bir şey değildi.³

¹ Pingree (1992, s. 555).

² Bernal (2003, s. 168-170).

³ Marx (1926, I, s. 402).

Romantizm, yalnızca duyguların üstünlüğü ile aklın yetersizliğine duyulan inançtan ibaret değildi. Özellikle 18inci yüzyıl sonlarında Romantizm, dönemin moda kavramı *gelişme* üzerine birbiriyle bağlantılı iki tez üretti. Durağan epistemolojik temellere sahip olması bakımından Batı kültürü, değişimi zaman kavramına bağlı olarak algılasa da değişmezliğin ilkesi olan mekan tasavvuruna bağlılığını sürdürdü. Bir kere gerçek iletişim, basitçe akıl yoluyla bireyler arasında meydana gelen bir olay değildir. İletişim, birbirleriyle akrabalık yahut kan yoluyla bağlı olan, ortak bir mirası paylaşan bireyler arasında söz konusu olabilir. Yine Romantiklere göre, özü itibariyle farklı fiziksel ve akli yeteneklere sahip olan ırkların karışması, yaratıcılık ve gelişmenin önündeki en büyük engeldir. 1815-1830 yılları arasında, Fransız Devrimi'nin ardındaki güç olarak görülen mason rasyonalizmine karşıtlık gelişmiş, Romantizm ve Hıristiyanlık canlanmıştır. Eskiçağ Yunanistan'ı, Romantiklerin gözünde hürriyetin simgesiydi. Onların dini görüşü ateizm ile koyu Hıristiyanlık arasında gidip geliyordu; ama siyasi olarak hayli ateşliydi. Bu dönemde *Helen-severlik* kavramı, ezeli düşman imansız Türklere karşı girişilen mücadelede, Helencilik (Hellenism) ile Hıristiyan Yunanlıların güç birliği yapması anlamını kazanmıştır. Hatta Yunan bağımsızlık hareketini desteklemek üzere Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya hatta Amerika'dan pek çok Helen-sever militan yardıma koşmuştu. Nitekim 18 ve 19uncu yüzyıllar boyunca Helencilik çalışmaları ile Hıristiyanlık savunuculuğu arasında fiili bir ittifak bulunmaktadır. Romantik hareketin kendisine aradığı hedefi gösteren, ilginç bir şekilde Haçlı ruhuyken, dayanacağı noktayı gösterense yine garip bir şekilde felsefe olmuştur. 19uncu yüzyılda görülen bu iki etki, son derece gariptir; çünkü bu dönemde metafiziğe dayanan klasik felsefe neredeyse tamamen reddedilmekteydi, Hıristiyan inancıysa zaten birkaç yüzyıldır sistemli olarak eleştiri ve inkar oklarının hedefiydi. Genel olarak söylenirse, beşeri bilimlerde bilim, siyaset ve ideoloji içiçe girmiştir; zira 19 ve 20inci yüzyıllar boyunca beşeri bilimlere yön veren isimler, aynı zamanda üniversite kurucuları ve krallarla yakından ilişkili önemli siyasetçilerdir. İngiliz ve kuzey Amerikalı düşünürler, İslam'ın Katoliklik'ten daha az zararlı olduğunu düşünmeye yatkındılar; bununla birlikte 19uncu yüzyıl boyunca Romantik hareketin doğurduğu ırkçı hürriyet fikirleri, kısa zamanda din, dil, ahlak, bilim ve genel olarak medeniyet kavramlarını kuşatan genel bir Helen-saplantılı hareketi yaygınlaştırdı.⁴ Böylece sadece Greklere bilimi ve felsefeyi öğreten Mısırlılar, Fenikeliler ve Sümerler değil Ortaçağ Avrupa'sına yeni bilim ve

---

⁴ Bernal (2003, s. 80-82, 93, 392, 402-405).

felsefeyi yeniden öğreten Bağdatlı ve Endülüslü Araplar ile Türklerin tarihe olan katkıları lanetleniyor, en azından küçümseniyor veya yok sayılıyordu.⁵

Karanlık sayılan yüzyıllardan Avrupa'nın bir *Rönesans*'la nasıl uyanıp aydınlığa çıktığı sorusu, tıpkı bir zamanlar Hellenlerin yaptığı gibi, Avrupa'lı insanın dehası ve gayretiyle açıklanabilen hayret verici felsefi bir olay, bir tür mucize olarak cevaplanmıştır. Böylece Eskiçağda Hellenler nasıl “mitos'tan logos'a” geçtilerse, Avrupalılar da öylece “karanlık'tan aydınlık'a” çıkmışlardır.⁶ Burada kullandığımız ifadeler, sadece Avrupa bilim ve felsefe tarihyazıcılığını dramatize eden mecazlar değil, Batılı eğitimin nüfuz ettiği bütün dünyada bilim ve felsefe eğitiminin temel müfredatını oluşturan gerçeklerdir. Nitekim çağdaş felsefe tarihi müfredatını şekillendiren isimlerden birisi olan ve *The Royal Academy*'nin temellerini atan Lord Francis Bacon'a göre insanlık tarihinde üç büyük bilim ve felsefe devrimi meydana gelmiştir: Bunlardan birincisi Greklerde, ikincisi Romalılarda, üçüncüsüyse onun kendi zamanındaki Avrupa'dadır. Bu tarihsel süreçte diğer kültürlerin, bilhassa Müslümanların katkısı, Bacon'un deyişiyle bahse değmez.⁷Bu nedenledir ki Helen-severliğe dayalı tarih kurgusunun, Avrupalı olmayan evrende araştırılmak yerine eğitilmesi ve ideolojik (seçeneksiz) bir biçimde savunulmasının tek bir anlamı vardır; o da emperyalist hareketin Avrupa-merkezci kültür yorumunu yaygınlaştırarak Avrupalı olmayan barbarların bile bu hareketin siyasi ve iktisadi kanadını desteklemelerini sağlamak ve tarihe yaratıcı katkılarda bulunmuş İslam gibi büyük medeniyet mensuplarını psikolojik olarak çökertip etkisizleştirerek, emperyalizmi emsalsiz ve seçeneksiz hale getirmektir.

Helen-severliğin kültürel bir görüş bozukluğu haline gelmesiyle *Helen-saplantısı* ortaya çıkmıştır. Samir Amin'e göre, 20inci yüzyıldaGrek-merkezci tarihçilik anlayışı üzerinde eskiden olduğu kadar ısrarlı durulmuyorsa bunun çok basit bir sebebi vardır: “Gelişmiş kapitalist yapı artık kendinden o kadar emin ki, gerekçelendirilmiş bir meşruluğa ihtiyaç duymuyor”.⁸ Grek-merkezci, dolayısıyla Avrupa-merkezci tarihçilik anlayışının altında yatan gerçek neden, geç Ortaçağdan itibaren Avrupa kültürünü şekillendiren İslam etkisini yokmuş gibi gösterip, bu tasarruftan kaynaklanacak boşluğu *Grek mucizesi* efsanesiyle doldurmaktır. Şüphesiz Helen felsefesi, eskiçağ Asya ve Afrika kültürlerini sentezleyen, aynı

⁵ Mesela bkz. Taylor (1940, s. 77); Crombie (1953, s. 19).

⁶ Türker (2012, s. 45-46).

⁷ Crombie (1994, III, s. 1579).

⁸ Amin (1993, s. 100).

zamanda özgün bir miras bırakmıştır. Ancak bu mirasın, Yeniçağda çoğunlukla da Grek felsefesine karşı gelişen bilimsel ve felsefi bir anlayışı doğurmuş olması beklenemez. Bu yüzden ki Rönesans hakkında çok şey yazılıp söylenmiştir ancak Rönesans'ın bilimsel, siyasi ve iktisadi maliyeti hakkında neredeyse soru bile sorulmamıştır denebilir.

Batı kültürü, geçmişi itibarıyla aslında yeni bir oluşumdur. Yunanistan ve İtalya, Avrupa kıtasında bulunmalarına rağmen, dayandığı akıl ve bilgi anlayışları bakımından *Afrasya*'lıdır (Afrika-Asya). 20inci yüzyıl boyunca daha eleştirel nitelikli çalışmaların ortaya koyduğu üzere, Rönesans'la birlikte başlayan ve kendisini Grek mirasına dayandıran çağdaş Batı kültür tarihi, aslında İslam kültürü sayesinde *Greko-Romen* diye belirlediği kendi kimliğine kavuşmuştur. Ne var ki, tarihsel belgeleri çarpıtarak çizilen bu *ırkçı entellektüel* resim, ırkçılığın, özellikle de biyolojik temelli olanın gözden düştüğü 1945'le birlikte, 20inci yüzyılın ikinci yarısı boyunca irili-ufaklı eleştirilerle yıpranmıştır.⁹ Bu eleştirilerin son geniş dalgası, Martin Bernal'ın Mısır ve Fenike kültürlerinin Grek düşüncesinin oluşumuna olan etkisini konu ettiği *Black Athena: The Afro-Asiatic Roots of Classical Civilization (Kara Atena: Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi: 1785-1985)* adlı kapsamlı eseriyle 20inci yüzyılın son çeyreğinde zirveye ulaşmıştır. Aslında çok tartışılan bu eser hakkında yeterince ayrıntılı yapılamayan eleştiriler, siyasi nedenlerden dolayıdır.¹⁰ Benzer bir şekilde Michael Astour, Sami mitolojisinin Yunan mitolojisi üzerine etkisini incelediği *Hellenosemitica* (1967) adlı eseriyle hellenomanik akademik statükoyu altüst ettiğinde, ağır saldırılar sonucu, başarılı bir çalışmayla açmış olduğu alandan el çektilmesiyle cezalandırılmıştı. 19uncu yüzyıl Romantizmi ile İrkçılığın şaibesi altında gittikçe *Helen-saplantısı* biçimine dönüşen bu durumsa, Yunan tarihçileri ile felsefe ve bilim tarihçilerini, Mısır ve Fenike gibi kültürlerin de katkısının bulunduğu alternatif bir Grek tarihi yazmak üzere harekete geçirmiştir.¹¹ Samir Amin diyor ki:

Avrupa'nın atası Yunanistan mitinin Avrupamerkezci kurmacada esaslı bir yeri vardır. (...) Bu mite göre Yunanistan akılcı felsefenin yaratıcısı olduğu halde, 'Doğu' hiçbir zaman metafiziğin ötesine geçemeyecektir. Bu durumda Batı düşüncesi ya da felsefesi tarihi diye adlandırılan (dolayısıyla bunun karşısında, temelden farklı başka düşünceler, felsefeler bulunduğunu –Doğu felsefeleri– varsayan) incelemelerin her zaman Antik Yunanistan üzerine bir bölümle başlaması

---

⁹ Keita (1994, s. 148).

¹⁰ Kristeller (1995).

¹¹ Burstein (1998).

olağandır; bu bölümde okulların çeşitliliği ve çekişmesi, dinsel baskılardan uzak özgür bir düşüncenin açıklığı, hümanizm, aklın Doğu'ya yaslanmaksızın kazandığı (bir mucizedir bu) zafer öne çıkarılacaktır –zaten Doğu'nun Hellenistik düşünceye hiçbir katkısının bulunmadığı öne sürülecektir. Yunan düşüncesinin bu nitelikleri Rönesans'tan itibaren Avrupa düşüncesinde de benimsenerek modern felsefelere aktarılacaktır. Antik Yunan'ı Avrupa Rönesans'ından ayıran iki bin yıllık dönem, Antik Yunan düşüncesinden yoksun, uzun ve bulanık bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmiştir. (...) Buna karşılık Arap-İslam felsefesi sanki Yunan felsefesinin mirasını Rönesans'a taşımaktan başka işlevi yokmuş gibi değerlendirilmiştir. Bu egemen görüşe göre İslamiyet, Hellenistik mirasın ötesine geçebilmiş değildi ve geçmeye kalkıştığında da başarısızlığa uğramıştı. (...) Gerçekten de bu kurmaca bütünüyle mitseldir. Martin Bernal 'Antik Yunanistan'ın tezgahlanması' adını verdiği olgunun tarihini yeniden ele alırken bu noktaya işaret etmiştir. Bernal'in de belirttiği gibi, eski Yunanlılar Doğu dünyasının kültür alanı içinde yer aldıklarını gayet iyi biliyorlardı. Mısırlılardan ve Fenikelilerden öğrendikleri şeyleri yadsımadıkları gibi, Avrupamerkezciliğin onlara atfettiği 'Doğu karşıtı' özellikleri benimsemiş de değillerdi. Tam tersine, mitsel de olsa, atalarından bazılarının Mısırlılardan geldiğine inanıyorlardı. Bernal, XIX. yüzyılın 'Hellenomania'sinin romantik hareketin ırkçı tutumundan kaynaklandığını göstermiştir; öte yandan Said de bu hareketin kurucularının aynı zamanda oryantalizme de esin kaynağı olduklarını ortaya çıkaracaktır. (...) Oysa Yunanca, soylu söz dağarcığının yarısını Mısır ve Fenike dillerinden almıştır.¹²

Eskiçağ Ege havzasında bilgelik-sevgisi (philosophia) arayışı anlamında ortaya çıkan felsefe, kimi zaman maksadının dışına taşınarak çok farklı amaçlara hizmet etmek üzere kullanılmış, ancak çoğunlukla kötü niyetli bu kullanımlardan felsefenin kendisi sorumlu tutulmuştur. Hasan Sabbâh'ın (1050-1124) kurduğu *Fedayîn* isimli terör hareketinin fikir zemini, Mazdakçı fikirlerin yanısıra felsefeyle oluşturulmuştu. Üstelik tarihte felsefenin terörle ilişkilendirildiği tek örnek bu olmamıştır.¹³ Çağdaş Avrupa'da gelişen doğabilgisi doğaya ve Avrupalı olmayan toplumlara hakimiyet kurmayı sağlayan bir araç olarak, beşeri bilimler de bu hedefe götürecek şekilde olgunlaştırılmıştır. Özellikle beşeri bilimlerin olgunlaştığı, emperyalizmin yükseldiği dönemde (1880-1950) felsefe adına ileri sürülen tezler, bir parça gerçekliğin ardına gizlenmiş yığınla saplantılı inancın savunmasını yapmışlardır.

¹² Amin (s. 99-101).

¹³ Türker (2011).

KAYNAKÇA

- Amin, Samir 1993. *Avrupamerkezcilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi*, çev. Mehmet Sert, 1. bsk, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Bernal, Martin 2003. *Kara Atena: Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi: 1785-1985*, çev. Özcan Buze, 2. bsk, İstanbul: Kaynak Yay.
- Burstein, Stanley M. 1998. "Afro-Centrism and the Greeks: A Contested History", *The History Teacher*, 31/3, s. 403-404.
- Crombie, A.C. 1953. *Augustine to Galileo: The History of Science A.D. 400-1650*, Cambridge, Harvard University Press.
- Crombie, A.C. 1994. *Styles of Scientific Thinking in the European Tradition*, 1.bsk., 3 c., Londra: Duckword.
- Keita, Maghan 1994. "Deconstructing the Classical Age: Africa and the Unity of the Mediterranean World", *Journal of Negro History*, 79/2, s. 147-166.
- Kristeller, Paul O. 1995. "Comment on Black Athena", *Journal of the History of Ideas*, 56/1, s. 125-127.
- Marx, Karl 1926. *Capital: The Critique of Political Economy*, ed. Frederick Engels, çev. S. Moore – E. Aveling, 2 c, Chicago: Charles H. Kerry & Co.
- Pingree, David 1992. "Hellenophilia versus the History of Science", *Isis*, 83/4, s. 554-563.
- Taylor, Sherwood 1940. *A Short History of Science*, Londra, The Scientific Club Book.
- Türker, Sadık 2011. "Gazzâli'nin Üçüncü Dünya'sı: Bilim-Siyasi ve Metafizik Boyutlarıyla", *KutadgubiligFelsefe-Bilim Araştırmaları*, 20, s. 41-56.
- Türker, Sadık 2012. *Batı Düşüncesinde Üçleme/Trichotomy Sorunu: Geleneksel Batılı Akılcılığın Temelleri Üzerine Sistemik bir İnceleme*, İstanbul: Külliyyat Yay.